

Ігумен Феодосій (Горват) (18.03.1897 - ??.1944)

Довгий час відомості про діяльність Феодосія Горвата можна було отримати тільки зі споминів односельчан. Проте якоїсь чіткої картини не вимальовувалось. Одні ідеалізували його, інші навпаки, паплюжили. На початку 1990 р. було виявлено особистий архів ієромонаха. Він нараховував близько 200 листів, офіційних і приватних звернень тощо. Після опрацювання цих документів, у обласній і районній пресі з'явилися кілька науково-популярних статей, присвячених цій харизматичній постаті. Зокрема, історик М. Вегеш та журналіст І. Мокрянин у «Закарпатській правді» опублікували статтю «Драма Отця Феодосія»¹. На основі цього архіву написана і стаття В. Міщанина, у якій досліджується соціально-економічне життя с. Синевир у 20-30-х рр. ХХ ст.² Досліджуючи історію сусіднього із Синевиром села Колочави народний депутат, С. Аржевітін неодноразово посилається на документи, які у певній мірі пов'язані із життям та діяльністю Феодосія (Горвата)³. Постаць Синевирського священника знайшла своє місце і в монографії Ю. Данильця з історії Православ'я на Закарпатті⁴, служила предметом доповідей на конференціях

¹ Вегеш М., Мокрянин І. Драма Отця Феодосія // Закарпатська правда. – 1992. – 6 жовтня.

² Міщанин В. Синевир очима Феодосія Горвата // Верховина. – 1993. – 13 квітня.

³ Аржевітін С.М. Релігія: Історія верховинського села Колочави / Передм. М. Болдижара, Ю. Сливка, В. Малета. – Київ: Майстерня книги; Чернівці: Видавничий дім «Букрек»; Укр. Письменник, 2007. – Т.2. – 832 с.: іл.

⁴ Данилець Ю. Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ ст. Монографія / Передмова В. Фенича. – Ужгород: Карпати, 2009. – 376 с.

професорсько-викладацького складу Ужгородського національного університету¹.

Ігумен Феодосій (в миру Федір Горват) народився 18 березня 1897 р. у с. Нижній Синевир Волівського округу (нині с. Синевир Міжгірського району). У рідному селі закінчив шість класів народної школи. Далі спогади односельців про його життя розходяться. За словами перших, він був призваний до війська, воював на Східному фронті, а згодом у полоні прийняв православну віру. Другі стверджують, що Федір Горват пішов на Афон, звідки повернувся в Синевир на початку 1920-х рр. Архівні документи підтверджують першу версію.

Жандарм Батошек із Н. Синевира у листі до Земського поліцейного управління від 8 травня 1923 р. називає Федора Горвата та Василя Леднея «лідерами місцевих православних»². У згаданому документі читаємо, що на 5 травня 1923 р. у Н. Синевирі планувалося захоплення греко-католицького храму православними вірниками. За наказом окружного начальника до Н. Синевира було підтягнуто жандармів із навколишніх сіл, але ніякого захоплення не відбувалося. Після розслідування було встановлено, що дану інформацію поширив місцевий греко-католицький священник Медведецький, який говорив, що із Волового приїде православний ієромонах Афанасій у супроводі окружного начальника і передасть храм православним. Разом з тим, надпоручик Гозар провів профілактичну розмову з православними та викликав їх на 11 травня 1923 р. до Волового.

Як вже згадувалося, православна громада в Н. Синевирі свого храму не мала. Але ситуація змінилася навесні 1924 р. Наступний документ, що виявлений у державному архіві, повідомляє, що від Великодних свят православні в Нижньому Синевирі поділили з місцевою греко-католицькою меншістю церковне майно. Зокрема, до православних перейшов храм, а греко-католики

¹ Міщанин В. Село Синевир Міжгірського району у 20-30-х рр. ХХ ст. (за матеріалами священника Феодосія Горвата) / Програма 62-ої підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького складу. Секція історії України. – Ужгород, 2008. – С. 3.

² ДАЗО. – Ф. 63. – Оп. 2. – Спр. 312. – Арк. 34.

молилися на церковній фари¹. Перше православне богослужіння в Свято-Успенському храмі відбулося 20 квітня 1924 р.² Спочатку вірники проводили службу без священика, а потім її очолив священик Василій Бабич з Нижньої Колочави (нині с. Колочава Міжгірського району)³.

*Ієромонах
Феодосій (Горват),
1920-і рр.*

8 травня 1924 р. Мукачівський греко-католицький єпископ Антоній (Папп) у листі до Шкільного відділу Цивільного управління Підкарпатської Русі вимагав «возмутительного батюшку з більшовицькими своїми вірниками показово покарати»⁴.

5 липня 1924 р. архієпископ Савватій (Врабец) в Празі рукоположив Федора Горвата у сан ієромонаха⁵. Наступного дня, 6 липня, архієпископ видав декрет під номером 337/24/А, за яким ієромонах направлявся на пастирську роботу у його рідне село – Нижній Синевир. З того часу і до самого арешту угорцями у 1942 р. він знаходився в «рядах греко-восточних православних священнослужителів».

24 січня 1926 р. відбулося засідання православної церковної громади с. Нижній Синевир. Вірники затвердили статут громади та церковний комітет. У додатку до статуту вказувалося, що до складу православної громади входило 200 чол.

¹ ДАЗО. – Ф. 63. – Оп. 2. – Спр. 315. – Арк. 34.

² Там само. – Арк. 91.

³ ДАЗО. – Ф. 63. – Оп. 2. – Спр. 279. – Арк. 39.

⁴ Там само. – Арк. 38.

⁵ ДАЗО. – Ф. 63. – Оп. 1. – Спр. 680. – Арк. 10.

Храм перебував у руках православних недовго, вже на початку лютого 1926 р. вірники опинилися на вулиці. 4 лютого 1926 р. окружний уряд видав розпорядження, за яким церковне приміщення було передано греко-католикам. У листі до Міністерства внутрішніх справ православна громада разом з своїм священиком – ієромонахом Феодосієм писала: «Пора уже измѣнить тотъ насильственный закон старомадярській. А до того часу просиме вашей милости продолжити намъ на dalje пользование Храмомъ молитвеннымъ (Церковъ). Церковъ, о которой идетъ слово есть избуванная нашимъ собственнымъ трудомъ, предъ симъ 20 летъ и еще те раны не полечились на насъ, а сейчасъ еще новый ударъ прибавляется...»¹.

*Отець Феодосій
разом з вірниками, 1930-і рр.*

¹ Тут і у всіх наступних цитуваннях посилання на документи особистого архіву ігумена Феодосія (Горвата).

29 березня 1926 р. на загальних зборах православні вірники прийняли рішення про побудову тимчасового храму. На наступних зборах від 11 липня 1926 р. ієромонах Феодосій виголосив промову, у якій торкнувся питання про виділення земельної ділянки під новий храм у центрі села та організації збору пожертв серед вірників. Духівник також розпочав роботу над проектом церкви. У листі до архітектора М. Зоубека він просив позичити для громади плани нових церков та порадити який храм було б доцільно будувати в Синевирі.

Певні підсумки підготовчої роботи по будівництву храму ієромонах Феодосій (Горват) виклав у листі до секретаря архієпископа Савватія в Празі – Володимира Грузина. «...Къ сожалению у насъ здесь еще не приготовлено къ строенію храма по слідующимъ мотивамъ: поелику земля на которой мы наміряемъ строить храмъ есть маеткомъ Штатныхъ лесовъ, дирекція которой находится Буштине... То мы еще не приготавливали ничего къ строенію...». Офіційний дозвіл про виділення землі надійшов аж 3 грудня 1926 р.

Незважаючи на те, що православні вірники були бідними, вони жертвували кошти на будівництво. У зв'язку з тим, що грошей не вистачало, ієромонах Феодосій письмово звертався до різних інстанцій, до впливових урядових осіб, і навіть до представників діаспори. В одному з таких послань Феодосій Горват пише: «Вам известно, что я не прошу от вас на мою потребу и не на мой живот... Прошу вас будьте такі добрі изложитъ по 100, або по 200 кч. та зашліть на церковь у воросі от усіх вас, котрі там исьте, то были бы файні гроші, что можно бы хотъ долги уплатити, айбо окрім того пишу вам, что я начав побивати драницями стіни церкви й ние з чим, ви добре знаете, що маймала розрубка, то і тота высше 200 кч. виходить...».

Восени 1926 р. розпочалися підготовчі роботи по будівництву храму (заготівля дерева, розпил тощо). Відомо, що ці роботи виконували два майстри з Волового – Іван Карпатій та Іван Путраш. Того ж року ієромонах Феодосій придбав для храму дві книги – Євангеліє та Апостол. 26 листопада 1926 р. архієпископ Савватій (Врабец) видав грамоту про заснування храму на честь

Преображення Господнього. Очевидно тоді і було освячено перший камінь під церкву.

В одному з листів ієромонаха Феодосія за 1927 р. знаходимо опис проекту споруджуваного храму. «Церковь намеряется будовати съ тесаного дерева товщиною въ 15 см. Долгота храма 27 митров, широта хр. 9 и 17 митровъ. Высота хр. 5 митровъ. Олтарная часть въ двома спокрисаріи долготою въ 5 митр. Широтою въ 9 митр. На верху I малый хоръ Шириной въ 2 митр. Храмъ будовалбысь съ 2-ма болшими дверями, и съ 14 окнами...Подвала подъ храмом каменная вверху земли на 25 и на 95 см (ибо фундамент копати не позволяет дирекція штатныхъ лесовъ). Храмъ будете будованъ съ I-ой колоколнею вмещающей 3 колокола весомъ до 9000 килограмлвъ, и с I куполомъ отъ крыши вышиной въ 3-4 митровъ. Колокольня вышиною отъ земли до креста 16 митровъ...». Даний опис було доповнено малюнком храму, написаним ієромонахом Феодосієм.

Зберігся перелік найманих майстрів, що будували храм Преображення Господнього: вже згадувані Іван Карпатій та Іван Путраш, Петро Секереш, Іван Вовканець, Михайло Шегда, Іван Сідей, Василь Ворон, Іван Ворон.

Церква була побудована і о. Феодосій (Горват) у квітні 1928 р. повідомив про це свого друга І. Шмигала: «...Ми, як вам пишу, збудовали Церков стоимости 65000 кч. а звони 62.000 кч., всего у воросі 127000 корон, і ми лише 30000 корон должны, и хотя так скуто за гроші, но ужесьме файні гроші видали». У цьому ж листі він пише про умови в яких будувалась церква: «Пишу вамъ брате Іоане что дуже тяжко и трудно я туї перебуваю и уже давно я бы бывъ пойшовъ геть лишь того мене май дуже придержуе чтобы не распалося сисе діло православія, я туй теперъ жию на своихъ собственныхъ издержкахъ и нитко мене не подпоруе ни физично ни матеріально...».

У куполі церкви були встановлені дзвони, які завдяки о. Феодосію, привезли із Пряшева. В одному з листів він писав: «Посилаю Вам туй на фотограф сняті наші 4 звони, котрім ми по милості Божієй приобрили в сіє тяжкое и смутное для нас время, ми принуждены последнюю нашу на сіє приложити и последний кусок хлеба от рота отнять».

У 1929 р. ієромонах Феодосій (Горват) просить окружні власті на право відкриття церкви: «Главное строение той Церкви есть сконченное, в виду того нижеподписанные предлагаем сиюто просьбу, просиме о позволеніи пользования (уживання) сеіто Церкви».

У зв'язку з тим, що православні вірники були бідні, за свою роботу ієромонах Феодосій не брав жодної плати. Тому йому доводилося весь час шукати якогось заробітку. До нашого часу збереглася споруда кузні та майстерні, де працював ієромонах Феодосій. Він був і ковалем, і столяром, і лісорубом. Під час зйомок фільму «Марійка невірниця» Іван Ольбрах¹ зафільмував освячення бокорів та сплав їх по Тисі. Серед бокорашів був й ієромонах Феодосій. Також в Нижньому Синевирі він заснував кредитну спілку, яка підтримувала русинів у скрутний час.

Будівництво церкви було справою життя Феодосія (Горвата) – священика. Він і подумати не міг, щоб вся ця робота пропала марно. «Подумайте, Брате честний, – пише він І. Шмигалу, – что все утвари и облачения и книги, и сосуды церковні пропали от нас, и ми якбисьме обгоріли все мусим собі снова ладити». На лихо православних і отця Феодосія, це трапилось. В листі до архімандрита Мисаїла на Афонську гору Феодосій (Горват) з болем у серці писав: «Дня 8-го ноября 1932 года, згоріла наша Церков, з всіми принадлежностями і утварьми. Подпалили якісь злоумишленники, правду сказати начався для нас сугубий крестний путь». За спогадами односельців причиною пожежі стало недбальство церковника.

Ієромонах Феодосій був прихильником архієпископа Савватія, а тому у нього часто виникали суперечності з духовенством сербської юрисдикції. Наприклад, коли благочинний округа о. Василій Країло, від імені Мукачівсько-Пряшівської єпархії відвідав Синевир з метою перевірки, то отець Феодосій різко відповів: «...Советую і Вам і Єпархіальному управленію раньше полагодити кризис существующий в вашем приходе... и не бивайте учителем моего прихода, ай будьте учениками и

¹ Справжнє прізвище Каміл Земан, чеською Kamil Zeman (6 січня 1882 –20 грудня 1952).

научитесь от моего прихода, а для расширения православной церкви в мой приход не тратьте время, ибо напрасно...». Феодосій (Горват) рішуче заявив, що: «не узнаваю и не могу узнавати жадного благочинного над собою Тереблянського округа, так как его небыло и не есть...», а «подчиняюся моему законному архієпископу в Праге».

У нашому розпорядженні є кілька звернень до празького архієпископа Савватія (Врабеца). З ним Феодосій Горват ділився всім наболілим, особливо багато писав про розкол у православ'ї. Саме збереження єдності православ'я було для нього головною метою життя. Коли Савватій запропонував йому відійти від свого приходу і перейти на гору Афон, отець Феодосій ввічливо відповів: «Отказатись совсем от функции священнодействия, это неприлично потому, что это дало бы повод к новому разбрату и посмеянию православия со стороны самих себя в момент борьбы с внешними врагами, а далее это показало бы каинову злобу и задрать по отношению к нашим собратьям православным людям». Своє кредо о. Феодосій чітко висловив у зверненні до русинів-українців в Америці: «Ми до последней капли крови боремся за свое і будемо боротися, ми стараємся держати в пам'ять гроби з костями наших предков, ми измагаємся в наших селах будувати Русски Православні Храмы, чтобы тоти Храмы свідчили будущим поколениям о нашей русскости и ревности. Чтобы будущие поколения по примеру нашему свої сохранили». Ці слова не втратили своєї актуальності і тепер.

Праця ієромонаха Феодосія (Горвата) на ниві релігії була високо оцінена. В листі до нього архієпископа Савватія говорилося: «За время Вашей службы среди наших священников Вы находились из числа первых, якіи и получил от нас повышения і награды (набедренник, палицю, золотой крест), и сан Игумена, за все время службы Вашей не были невчем наказаны даже малой наименьшей покутой, тою стезею советуем Вам шествовать...». На жаль, у нас відсутня точна інформація про час зведення у сан ігумена та інші нагородження.

Ігумен Феодосій мав незаперечний авторитет серед духовенства краю, яке визнавало юрисдикцію празького архієпископа Савватія.

Ігумен Феодосій (Горват),
1940-і рр.

Свідченням цього є той факт, що коли у 1933 р. в околиці села Задне (нині Приборжавське Іршавського району) відкривався скит на честь Серафима Саровського, то будівничий о. Гермоген (Скунзьяк) запросив освятити монастирський храм саме о. Феодосія¹.

Велику увагу ігумен Феодосій (Горват) приділяв школі. Він був впевнений, що вона повинна підтримувати постійний зв'язок з

¹ Світлицець А., Канаילו С. Свято-Серафимівський монастир у селі Приборжавському. – Ужгород, 2003. – С. 13.

церквою. Тим більше, що це не забороняли закони Чехословацької Республіки. У зверненні до шкільного відділу в Ужгороді, отець Феодосій писав: «Я нижеподписанный прошу принять сіе к сведению и назначить урядовык для преподавания Закона Божия (выучованія религии) школьной молодежи православного греко-восточного віроисповіданія, учащихся в Государственных школах в с. Нижнем Синевире». О. Феодосій запевняв, що бажаючих є достатньо, і що їх список буде підготовлений. Здавалося, що справа буде вирішена позитивно, але коли шкільний інспектор у Воловому М. Дубровський Горвата не підтримав, останній написав протест. Мотивація була такою: 1) основними законами Чехословацької Республіки проголошена і визнана автономія всіх віросповідань; 2) Версальським мирним договором була визнана автономія Карпатської Русі згідно церковних справ; 3) декретом Міністерства закордонних справ у Празі від 26 січня 1923 р. було вирішено, при згоді Міністерства шкіл і народної освіти, що організація православної церкви в Чехословаччині вважається виключно внутрішньою справою церковної влади, до якої уряд не повинен втручатися.

Школа, за глибоким переконанням о. Феодосія, повинна була виховувати дітей в душі церковної моралі. Підростаюче покоління повинно було бути чистим у своїй совісті. Цікавим у цьому відношенні є документ – звернення цілої групи жителів Синевира на чолі з ігуменом Феодосієм (Горватом) і сільським старостою М. Прокопом до шкільного відділу в Ужгороді. Наведемо деякі місця з нього: «Видяще, что Русская народная школа в своей деятельности и обов'язку свои постановления и предприятия становить на путь непохвально ведущий в противную сторону, в то время коли все человечество стремится к пути, ведущему вперед», школа стає «противнице своему званню и яко рудие к упадку моральности и человеческой жизни». Для того, щоб врятувати становище, автори звернення пропонували: «Просиме организовать в нашем селе школьную раду, которая мала бы право контролировать, а в случае потребности и ликвидувати подобні непохвальні діла». В чому полягала «причина сеї школьной болезни» автори послання довести не могли. Їх тоді це дивувало.

36 жителів Синевира на чолі з о. Феодосієм (Горватом) написали звернення до шкільного відділу в Ужгороді, в якому протестували проти призначення вчителькою ручної праці у руській народній школі Магдаліни Дзуровичкової. Мотивація протесту була такою: 1) Дзуровичкова ображає православну віру, немає ніякого нахилу до виховання шкільної молоді; 2) названа вчителька не є настільки морально чистою, щоб їй можна було довірити навчання і виховання дітей; 3) поява її в школі може викликати масовий відхід дітей зі школи.

Таким чином, із вищесказаного зрозуміло, що о. Феодосій не залишав в стороні школу, а приділяв їй постійну увагу.

Як відомо, уряд Чехословаччини зобов'язувався надати нашому краю автономію. Однак обіцянки ці продовжували залишатися обіцянками. На це вказує о. Феодосій (Горват) у привітальному зверненні до президента Чехословацької Республіки. Вітаючи президента Масарика з 68-літтям, священник бажав йому міцного здоров'я і сподівався, що в нього вистачить сил для того, – щоб врешті-решт надати «Карпаторусському народу и ныне еще не существующий Карпаторусской Автономии».

Досі нез'ясовані обставини арешту і смерті Ф. Горвата¹. Не відома також точна дата арешту. Згідно документів з домашнього архіву родини Горватів з Синевира, у січні 1942 р. о. Феодосій ще перебував на волі. Пізніше документальні згадки про нього зникають. За окремими спогадами ігумен Феодосій (Горват) був заарештований за співпрацю з радянськими розвідниками². За словами старожилів с. Синевир ігумен Феодосій після арешту був відправлений до Волового (нині Міжгір'я), потім перевезений до Мукачеве. Згодом у 1944 р. він загинув в одному із концентраційних таборів Угорщини. Час смерті та місце поховання не відомі.

Василь Міщанин, Юрій Данилець

Автори висловлюють подяку за сприяння в пошуку матеріалів для статті прот. Іоанну Паканичу, нар. деп. С. М. Аржевітіну, проф. М. М. Вегешу.

¹ Нірода О. Загадкове зникнення священника // Верховина. – 2009. – 8 серпня.

² Данилець Ю. Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ ст. – С.186.

Ігумен Феофан (Сабов)
(27.09.1905 - 14.06.1946)

Ієрей Петро Сабов
(14.08.1911 - 14.06.1946)

Даний нарис буде дещо відрізнятися від інших, розміщених у книзі. Він буде присвячений двом діячам, а саме двом рідним братам – Феофану і Петрові Сабовим, уродженцям села Ізи Хустського району Закарпатської області. У 1946 р. вони загинули від рук убивць у с. Тошнадь (Затишне) на Берегівщині.

Прошло вже багато років із часу їх мученицької смерті, однак ми ще не маємо цілісної роботи про їх життя та діяльність. Разом з тим, вийшло у світ кілька газетних та журнальних публікацій, де автори подали важливі дані про отців Феофана і Петра. У 1993 р. першу статтю про братів опублікував о. Василій Самош¹. Будучи їх односельцем та соратником, о. Василій розповів читачам цікаві факти біографії Сабових, повідомив обставини їх вбивства. Чергова публікація за авторства ієромонаха (нині архімандрита) Гавриїла (Кризини) з'явилася на шпальтах газети «Християнська родина» у 1997 р.². Відрадно, що о. Гарийл зібрав та опублікував спогади близьких родичів Сабових – прот. Костянтина Цуцкова та його дружини.

¹ Самош В. Наклеп на чесну людину // Новини Закарпаття. – 1993. – 20 травня.

² Гавриїл (Кризина), ієромонах. Отці Феофан і Петро Сабови – мученики за віру православну // Християнська родина. – 1997. – 30 січня. – С. 3.